

Fonologické a morfológické rysy beášských jazykových variet na východním Slovensku²

Phonological and morphological features of Boyash language varieties in Eastern Slovakia

Abstract

This paper first summarises historical research issues related to the Boyash communities in Eastern Slovakia and points out that the existing information is limited and rudimentary. A separate section is devoted to the categorisations of Boyash people. While these are crucial, they are of little use for linguistic inquiry. This is followed by a brief account of the migration history of the Slovakian Boyash. The paper focuses on preliminary linguistic data obtained through my dialectological fieldwork over the last decade. I present the system of Slavic and Hungarian loanwords, examine phonological and morphological features in detail and compare them with other language varieties in Slovakia and Hungary. The paper offers a brief description of the linguistic reality of an ethnic group that is still largely unknown.

Key words

Boyash, Romanian language, dialectology, ethnicity, linguistic fieldwork

Jak citovat

Rosenberg, M. 2022. Fonologické a morfológické rysy beášských jazykových variet na východním Slovensku. *Romano džaniben* 29 (2): 33–62.

¹ Mátyás Rosenberg, Výzkumné centrum pro lingvistiku, Budapešť, Maďarsko. E-mail: matyas.rosenberg@gmail.com

² Studie byla realizována v rámci Projektu K 129378 s podporou Národního úřadu pro výzkum, vývoj a inovace, Maďarsko. Za pomoc při terénním výzkumu děkuji Józsefu Lázárovi a Filipu Lázárovi.

Úvod

Heterogenní skupinu Beášů (nebo také Bojášů, Bajášů) tvoří malé komunity, připomínající komunity romské, které hovoří různými nářečími rumunského jazyka a jsou rozptýlené po celé střední a jihovýchodní Evropě. Neromské okolí je většinou identifikuje jako Cikány a někdy se i oni sami označují jako Cikáni nebo Romové. Přestože obvykle nemluví romsky, určitá část z nich je i v současnosti bilingvní a aktivně používá jak svůj rodný dialekt, tak jazyk širšího okolí (Sorescu Marinković 2008a: 56; 2008b: 174).

Kromě ojedinělých poznatků shromážděných několika badateli se systematický výzkum jazykových variet, jimiž Beášové hovoří, dostal do popředí zájmu lingvistů až po roce 2000, a to nejprve v Maďarsku, poté v Chorvatsku, Srbsku a sporadicky na Slovensku, v Bulharsku a Řecku. V současné době je hlavním faktorem, který výzkum Beášů přivedl do centra pozornosti akademiků napříč celou Evropou, zvýšený zájem o vlašské Romy. Současný výzkum se však týká primárně sociologických a politologických témat, přičemž jazykovědný výzkum Beášů je často druhořadý (Sorescu Marinković 2008b: 174–175; Arató 2015a: 7). „Výzkum tradic rumunsky mluvících Cikánů-Beášů je dodnes nejopomíjenější oblastí maďarské romistiky,” říká ve své vůbec první studii o Beáších Kovalcsik (1988: 215), které se podařilo zvýšit povědomí o beášské lidové hudbě, a ve spolupráci s dalšími vědci pro budoucí bádání shromáždila rozsáhlý korpus beáštiny (Arató 2015b: 355). Kovalcsik (1994) tvrdila, že hlavní příčinou nedostatečných a neúplných informací o Beáších je skutečnost, že mluví rumunsky, neboť romsky mluvícím komunitám byla od počátku věnována mnohem větší pozornost. S ohledem na aktuální poznání je ale zřejmé, že faktorů je více. Patří mezi ně sociální status Beášů, adaptabilita jejich komunit, jejich sporadická přítomnost v některých regionech, asymetrická reprezentace ve srovnání s ostatními romskými skupinami, ale hlavně homogenizující a zjednodušující přístupy majoritní společnosti.

Ačkoli je již dlouho známo, že na Slovensku žijí různé multilingvní beášské komunity s různými identitami, které hovoří také rumunskými jazykovými varietami, dosud o nich bylo publikováno jen velmi málo informací (Kovalcsik 1994). Agócs (2003) vydal studii s názvem *Sociálna identifikácia Bajášov na Slovensku*, která se v souvislosti s tématem zabývá nejdůležitějšími základními společenskovedními otázkami. Dřívější články věnované Beášům se zaměřovaly především na výrobu dřevěných koryt a jen částečně zkoumaly celé komunity a jejich podobnosti nebo naopak odlišnosti od jiných skupin definovaných především na základě jejich profese (např. Okrucký 1964; Stano 1965; Holicová 1977).

Tento článek se snaží dostupné informace o Beáších rozšířit, a to v první řadě o kritické zhodnocení dosavadních pokusů o kategorizaci této skupiny. Dále se pokusím nastínit migrační historii slovenské beášské komunity. Detailnější

pozornost pak ovšem věnuji zejména lexikálním, fonologickým a morfologickým charakteristikám jazyka Beášů.

1 Popis výzkumu

Terénní výzkum jsem v komunitách považovaných za beášské realizoval od roku 2013. Můj dialektologický průzkum beášských jazykových variet zahrnoval sběr jazykových dat od přibližně 2 250 informátorů ze 165 různých lokalit. Rozhovory se odehrávaly v Maďarsku, Slovinsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině, Srbsku, Rumunsku, na Ukrajině, Slovensku a v České republice. Jazykem, ve kterém byly vedeny, byla primárně beášština a maďarština, ale někdy také romština, slovenština, ukrajinština a angličtina. Téměř ve všech případech jsem využíval techniku elicitace dat pomocí překladového dotazníku, který se skládal z 270 vět a zkoumal 1 900 jazykových prvků. Ty zahrnovaly slovesné tvary, podstatná jména, zájmena, přídavná jména, příslovce, předložky, alternace, fonologické charakteristiky a lexikální prvky. V případě mikro- a makrotoponym jsem využíval také metodu přímého dotazování, v dalších případech i neelicitovaného záznamu dat (při spontánních rozhovorech se mnou nebo jinými členy komunity, někdy při opětovném záznamu pohádek, písní nebo jiného ústního folklóru). Zvukový materiál nahraný na Slovensku čítá zhruba 20 hodin, rozhovory byly pořízeny v letech 2013 až 2018 a natočeny v 10 lokalitách (Dolný Les, Oborín, Podhorod', Podčičva, Čata, Kamenín, Malé Trakany, Čierna nad Tisou, Štúrovo, Most pri Bratislave) s 21 mluvčími (věk 52–77 let). Shromážděná data zpracovávám prostřednictvím softwaru, který jsem pro správu korpusů vyvinul. Korpus bude postupně přístupný a prohledávatelný online. Výzkum se primárně zaměřuje na morfologické a fonologické jevy a lexikální rozdíly.

2 Problémy sociálních a jazykových definic

Jeden z hlavních problémů vědeckého zkoumání Beášů spočívá v tom, že mnozí badatelé dělí tato společenství do skupin a dávají jim názvy, které vycházejí z různých kritérií. Znalost těchto termínů ale není všeobecně rozšířená. Ne vždy je známo, kdo a na základě čeho přiděluje skupině či podskupině určitý název a jak toto pojmenování souvisí s jinými skupinami či podskupinami (Rosenberg 2020a). Setkáváme se s endo- a exoetnonymy, endo- a exoglotonymy i s vědeckými (tedy konstruovanými či odvozenými) označeními nebo dokonce s označeními, která jsou nevhodná či nesprávná. Některé etnické skupiny se od jiných skupin distancují a jiné beášské komunity kromě své vlastní možná ani neznají. Vztahy mezi názvy některých skupin a jazykem, který pravděpodobně užívají, zůstává neznámý (Rosenberg 2021a). V rámci tohoto článku se proto stručně dotknu problematiky sociální kategorizace, která je v literatuře o Beáších výrazně zastoupena. Zaměřím se

na vztah mezi představou o skupinách formulovanou zvnějšku a tím, jak tyto skupiny vnímají sebe sama i sebe navzájem, přičemž mě též bude zajímat, jak tyto představy korelují s akademickou debatou obecně (více k tomu viz Rosenberg 2018a; 2021a).

2.1 Modely kategorizace

Existují dva přístupy ke kategorizaci Beášů. Prvním je **horizontální model**, který vedle sebe staví nezávislé, geograficky různorodé a navzájem oddělitelné skupiny s vlastní historií a historickým povědomím, kulturními charakteristikami, jazykovou rozmanitostí a glottonymy specifickými pro danou skupinu. Tyto skupiny jsou pak v rámci horizontálního modelu zahrnuty pod zastřešující pojem Beášové (např. Erdős 1958/1989: 42–43; Kovalcsik 1988: 216; Kovalcsik 1993: 231; Békefi 2001: 6–7). Druhým typem kategorizace je **hierarchický model**, který rozlišuje tři úrovně identifikace (Agócs 2003: 42–49). První úroveň představuje příslušnost k celé etnokulturní skupině, která zahrnuje společný rumunský původ, společný mateřský jazyk, včetně jeho konzervativnějších forem, zpracovávání dřeva coby tradiční řemeslo a soubor specifických kulturních charakteristik. Tato úroveň zahrnuje také užívání základních etnonym, která se s Beáši pojí, jako jsou Rumuni, Bajáši, Korytári. Další složkou první úrovně je vztah Beášů k ostatním romským skupinám a okolní společnosti. Druhá úroveň hierarchického modelu odkazuje na příslušnost Beášů k jednotlivým podskupinám, váže se k představám a etnonymům souvisejícím se vztahy mezi jednotlivými podskupinami, např. Goleci (srov. rumunské *goleț*), Dunáši – „z dunajské strany“ a podobně. Třetí úroveň se týká příslušnosti k patrilineárním příbuzenským liniím (*vigă*), tedy toho, jak vnímají svůj vlastní rod v rámci dané podskupiny, jak jej definují a jak smýšlejí o ostatních příbuzenských liniích.

Přestože oba modely, horizontální i hierarchický, mohou být podnětné pro přemýšlení, jejich používání *in vitro* může být silně zavádějící a vést k velmi zjednodušujícím postupům a nesprávným interpretacím reality. Vnější a vlastní etnonyma a glottonyma používaná různými skupinami mají situační charakter, a stejně tak to platí i pro různorodé způsoby uvažování o skupinách, které je obklopují. Některé skupiny s ostatními nekomunikují vůbec nebo jen částečně, některé skupiny jsou si bližší než ostatní, a v některých případech ani určitá společenství zahrnutá pod zastřešující pojem Beáši neznají. Ani jeden z modelů nedokáže reprodukovat realitu dostatečně podrobně, aby mohl věrně odrážet jak její prostorovou, tak i časovou rovinu. Výhodou hierarchického modelu je, že využívá komplexnější pohled výzkumníka, který vychází ze souboru více představ svých informátorů. Jeho úskalím je však právě tento aspekt: kategorizace úrovní odráží spíše konstruovaný či hegemonický způsob myšlení, avšak uvažování o jednotlivých úrovních je nejen situační, lišící se od jednotlivce k jednotlivci a od oblasti k oblasti, ale je také otázkou osobní volby.

Abychom uvedli konkrétní příklad, představme si dva podobně staré muže, kteří žijí na stejné ulici v jednom městě ve východním Maďarsku. Jeden z nich, který se celý život živí jako korytář, se považuje za korytáře, Beáše, Roma a Maďara, ale neodmítá ani označení Rumun. Jako dítě se nejprve učil beášsky, ve školce se naučil maďarsky a jak v beáštině, tak v maďarštině označuje svůj jazyk jako rumunštinu. V Rumunsku nikdy nebyl a k ostatním romským skupinám, které tvoří většinu místní komunity, se staví odtažitě a nedůvěřivě. Druhému muži, prodejci ryb, vyhovuje označení Rumun, v určitých situacích sice stále akceptuje etnonymum Beáš, ale už ne etnonyma Rom/Cikán nebo Maďar. Od dětství mluví jak beášsky, tak maďarsky, a v beáštině i v maďarštině označuje svůj jazyk jako rumunštinu. Pravidelně navštěvuje Transylvánii a vůči ostatním romským skupinám ve vesnici má značné výhody. Oba muži sami sebe i jeden druhého považují za příslušníky stejné skupiny, což potvrzují i jejich přátelé a vzdálení příbuzní.

Z lingvistického hlediska je ovšem největším problémem modelů sociální kategorizace to, že nezprostředkovávají jazykové informace nebo tak činí pouze nepřímě. Proto nejsou tyto modely příliš vhodné pro lingvistické zkoumání. Je třeba mít na paměti, že beáštinou, respektive desítkami variet tohoto jazyka – a je jich mnohem víc, než jednotlivých etnických podskupin Beášů – mluví lidé patřící do skupin, které se navzájem liší původem, životním stylem a identitou, a mnohdy zpochybňují validitu zastřešujících termínů. Nesmíme také zapomínat, že určité skupiny hovoří různými varietami daného jazyka a že se hranice těchto jazykových variet často překrývají s hranicemi etnickými, což však nutně nereflakuje zákonná praxe. Většina Beášů žijících na území Chorvatska a Maďarska se nepovažuje za Rumuny a za rumunský nepovažuje ani svůj jazyk. Proto jsou, stejně jako ostatní romské skupiny, zařazováni do kategorie národnostních menšin bez státní příslušnosti, do níž patří například Sámové, Velšané, Bretonci, Frísové, Galicijci, Baskové či Lužičtí Srbové (Rosenberg 2021b). Z lingvistického hlediska se ovšem nezdá, že by jazyková varieta, kterou hovoří, byla nějak vzdálenější těm varietám, jejichž mluvčí svůj jazyk označují právě jako rumunský.

Způsob, jakým jednotlivé skupiny používají glotonyma, je rovněž situační. Některé jazykové komunity preferují označení beáščina, jiné rumunština, ale všechny si uvědomují, že jejich varieta je blízce příbuzná s jazykem mluvčích z Rumunska, jakkoli je vzájemná srozumitelnost omezená. Výsledky mého výzkumu ukazují, že volba jedné z variant glotonym závisí v první řadě na geografické vzdálenosti dané komunity od Rumunska. Dále pak odráží jazykovou a sociální identitu komunity i jednotlivce. Každé glotonymum vymezuje jednu skupinu od druhé, ať už jím uživatelé chtějí vyjádřit cokoli, a zároveň skupinu asociovanou s glotonymem činí více homogenní, protože vede k zastření vnitřních rozdílů (Rosenberg 2018a).

2.2 Geografická distribuce, ethnonyma a glottonyma slovenských Beášů

Beášské komunity na Slovensku pravděpodobně netvoří více než 1 000 až 2 000 členů, a proto jsou akademiky považovány za tamní třetí a nejmenší skupinu Romů (srov. Agócs 2003: 41), vedle dvou hlavních skupin, do nichž patří mluvčí severocentrální a vlašské / olašské romštiny. První skupina Beášů přišla na Slovensko z východu přes Zakarpátí v poslední třetině 19. století. První osada, Dolný Les (maďarsky neoficiálně nazývaná *Butki erdő*), byla založena v lese u obce Budkovce na východním Slovensku a později se s více než 200 obyvateli stala největší beášskou komunitou v zemi. Další osady postupem času vznikaly v obcích Pavlovce, Podhorod', Podčičva, Kravany, Malá Stretava a další (Agócs 2003: 49). Stano (1965: 553) se domníval, že „migrační proud rumunských korytářů se omezoval téměř výhradně na východní Slovensko“. Z výpovědí mluvčích je dnes oproti tomu známo, že se některé rodiny usadily i na západním Slovensku, například v obcích Velký Ďur, Telince, Ratnovce, Hlohovec, Vráble a podobně, a v posledních desetiletích se jich ještě více přestěhovalo do měst jako jsou Košice, Bratislava nebo jejich aglomerace (např. Most pri Bratislave).

Pozdější skupina přišla na území dnešního západního Slovenska po první světové válce, pravděpodobně přes území dnešního Maďarska. Po svém příchodu se usazovali hlavně v oblasti západně od regionu Novohrad a dnes se nejpočetnější skupiny nacházejí v obci Čata u Želiezovců, některé rodiny žijí také v obcích Kamenín, Dolinka, Trebušovce a samozřejmě i v samotných Želiezovcích. Mnoho z nich se v poválečném období přestěhovalo do České republiky (např. do obce Židovice), kde se přestali věnovat výrobě koryt a nastoupili do práce v továrnách (Agócs 2003: 49).

Nejčastějšími názvy, jimiž východoslovenští Beášové označují sami sebe a svou skupinu, jsou Bajáš, Cigán nebo Korytár. Používají endoglotonymum *limba dă rumîn* „rumunský jazyk“, hovoří tedy *rumănește* „rumunsky“. Ve slovenštině označují svůj jazyk také jako rumunský, zároveň ale poznamenávají, že jsou si vědomi toho, že se v několika důležitých aspektech liší od běžné hovorové rumunštiny, kterou slýchají, i od rumunštiny, kterou mluví jiní Romové (např. Gaboři). Beášské komunity na západním Slovensku pro sebe používají především výraz Bajáš a svou jazykovou varietu nazývají *limba dă băjaș* „beášský jazyk“. Mluví *băjașește* „beášsky“, ale ve slovenštině běžně říkají, že mluví rumunsky.

Pokud je znají, používají Beášové z východního Slovenska pro pojmenování členů původně sociálně odlišné skupiny žijící na západním Slovensku výraz Dunáši, zatímco ti ze západního Slovenska Beáše z východu označují vesměs negativním výrazem Goleci. V meziethnické komunikaci se však těmto pojmům vyhýbají, a nahrazují je maďarskými označeními *Dunamentiek* „ti od Dunaje“ (namísto Dunáši), nebo *Tiszahátiak* „ti zpoza Tisy“ (namísto Goleci). Východoslovenští Beáši však výraz Goleci (*guléc ~ golęc*) používají i pro označení jiných, nebeášských Romů a romských

skupin, případně pro Romy obecně, a ve svém jazyce používají paralelní výraz *gulecšće* ~ *golecšće*³ „cikánsky“ (romsky). To je důležité, protože to na jedné straně naznačuje, že tyto komunity rozlišují mezi Cikány a Romy, a pokud první termín považují za svůj, druhý nikoli. Na druhou stranu je třeba upozornit, že v Maďarsku se rovněž vyskytuje nejednoznačnost pojmu Goleci: Beáši v Tolenské a Novohradské župě, kterým ti, kdo žijí mezi Dunajem a Tisou a v oblasti Zátisi, říkají Dunáši „od Dunaje“, nazývají komunity žijící mezi Dunajem a Tisou a v oblasti Zátisi Gojeci, bez ohledu na to, že lidé, které takto označují, sami pro své pojmenování tento výraz nepoužívají. Podobně i na Slovensku jsou v některých oblastech jako Goleci označováni olašští Romové, někdy pouze Gáborští Romové, jindy naopak všechny romsky hovořící komunity. Pojmem Guleci jsou ale občas nazývány i všechny nebeášské romské komunity, dokonce i maďarsky hovořící Romové (známí také jako Romungři, Karpatští Romové, tedy původní mluvčí centrální romštiny).

Jak vyplývá z předchozích příkladů, rozmanitý systém endoetnonym a exoetnonym odhaluje heterogenní sociální a etnické vztahy, jejichž klíčovými prvky jsou identifikace a diferenciaci. Feischmidt (2010) definuje koncept etnicity jako vztah a s ním spojený strukturálně podstatný postoj, který „se realizuje v sociálních praktikách distancování a diferenciaci“. Jako nedílná součást sociálních vztahů vytváří podle něj koncept etnicity specifický systém rozdílů, jenž od sebe odlišuje ty, kteří jsou označeni určitou etnickou kategorií, od těch, kteří takto označováni nejsou a zároveň jsou považováni za homogenní skupinu. Vztah mezi oběma skupinami je navíc obvykle spojován se vztahem nadřazenosti a moci (Feischmidt 2010: 8–9). „Vědci na ‚etnické skupiny‘ dlouho pohlíželi jako na samozřejmé a neproblematické jevy, jako na společenství, která sdílejí určité kulturní dědictví a kulturní vzorce, nebo jako na taková, která jsou definována stejným postavením v boji o politickou moc či jiné zdroje“ (Feischmidt 2010: 12). Stejně jako jiné etnické skupiny však ani ty beášské neexistují a priori, ale jsou utvářeny dvěma způsoby: jednak „zevnitř“, tedy tím, že členové skupiny reprodukují její koncept a svou příslušnost k ní (např. *bájaš*, *cigan*), a jednak „zvenčí“, na základě snah okolí o jejich kategorizaci a třídění (např. *gulec*, *ardilën*, *munčan*) (Feischmidt 2010: 12).

2.3 Geografie a migrace

Za zhruba půlstoletí, které uplynulo od publikování prací o Beáších na Slovensku ze šedesátých a sedmdesátých let 20. století (např. Okrucký 1964, Stano 1965, Holicová 1977), se geografické rozmístění Beášů proměnilo. Přestěhovali se z dřívějších sídlišť, obvykle menších obcí s nízkou hustotou obyvatelstva, zpravidla do větších měst. Výjimkou je Dolný Les, osada tvořená jednou řadou domků

3 Někteří informátoři používají sloveso *golecšće* ve významu „lhát“.

obklopená topolovým lesem, táhnoucí se podél jedné silnice mezi Drahňovem a Stretavkou a administrativně spadající pod obec Budkovce. Kovalcsik (1994) popisuje svou osobní zkušenost z tohoto místa takto:

„Původně malá osada získala dnešní podobu v posledních desetiletích, kdy byly na místě několika kolib postaveny kamenné domy. Topolový les je nyní využíván jen zřídka. Zdejší obyvatelé zanechali výroby koryt a odešli pracovat do slovenských továren. Po politickém převratu se, podobně jako jejich krajané v rodné domovině, ocitli bez práce. Pokoušeli se uplatnit jako obchodníci a začali vyvážet slovenské zemědělské produkty na české trhy. Po rozdělení obou zemí se však jejich možnosti omezily, protože nezvládali platit vysoká cla. Ti, kteří toto řemeslo dosud nezapomněli, znovu začali vyrábět dřevěné nádoby: v prodeji jsou nyní krásně zdobené lžice, prkénka, válečky a mísy. Většina lidí se věnuje zahradničení, chovu hospodářských zvířat a rybolovu, a chystá se na lepší budoucnost.“

Když jsem je o dvacet let později navštívil poprvé a zeptal se jednoho místního muže na jazyk Beášů, odpověděl mi maďarsky, že beáštinou tu už nemluví ani lidé středního věku, natož pak mladí. Namísto toho zdůraznil důležitost vzdělání a s ním spojené změny životního stylu, která v rámci komunity vedla k jazykové výměně⁴:

M: „Úgy vót, hogy minket az öregek, nagyapám már nem akart tanítzni, mert aszondta: 'Ebből a keserves életből ne egyél, mer ebből én éltem eleget. Te erigy tanítzni, legyen belőled szakma ember! Te ne tanúj tekenőkört csinálni!' Na és ű nem engedte, hogy tanújam. Akarta, hogy tanújak ki, legyen belőlem valami ember. Mer ő semmire nem tanút ki, ő vút egy rendes obycájny⁵ ember, és ő csak itt a tekenőkört csinálta, a fakanálokat csinálta. S járták árulni, és abból éltek.“

M: „Víte, staří lidé, můj dědeček, nás už nechtěl učit, protože říkal: ‚Nevedte dál tenhle trpký život, protože já už jsem si ho užil dost. Běžte se učit nějakému řemeslu. Neučte se dělat koryta.‘ Tak mě nenechal, abych se to naučil. Chtěl, abych se vyučil řemeslu, abych se stal mužem. Protože on se nikdy ničemu neučil, byl to obyčejný člověk a vyráběl jenom koryta a dřevěné lžice. A chodili po okolí a prodávali je, a takhle žili.“

(Dolný Les, 2014)

S tím, jak se snižovala jejich ekonomická konkurenceschopnost a slábla poptávka po jejich výrobcích, opouštěli Beášové postupně své tradiční způsoby obživy. Výrobě koryt, vyřezávání dřevěných lžic a pletení košíků se dnes věnují jen zřídka:

⁴ Jak již bylo zmíněno, systém přepisu je zjednodušený, aby texty byly snadno čitelné. Co se týče respondentů, kvůli ochraně jejich identity jsou ženy označeny písmenem Ž, muži písmenem M. Výzkumník je označen jako RM – Matyas Rosenberg. Přepínání kódů je zaznamenáno kurzívou.

⁵ Výpůjčka ze slovenštiny užitá v maďarském projevu mluvčího.

RM: *Tu bǎjšicǎ ješć, nu?*

Ž: *Ej, no!*

RM: *Ješće aiše šiniwa, kare inkǎ faše tros?*

Ž: *Ale, bǎjaš, ale nu lukru momika dǎn ľemn akol aša, nu fak momika.*

RM: *Nime nu faše ma trosileľe d-ej mindre?*

Ž: *Nu, nime.*

RM: *În Maďarska šađe qn vom, kare faše tros, furkulice ši lingurj...*

Ž: *Lingurka fak, ale tros mari nime nu faše kolo, nime. A nižšie kuma nime n-o faše d-aja, k-qr murid uže hej maj bǎtrǎň, še jera ľi akol ľi fǎšę. Uže kuma hej tǎňirj, jak-a mńew vom, uže nu.*

RM: *Dǎ še s-o dǎzvǎcatu-sǎ?*

Ž: *Kǎ aje-j mare lukru, a už ma kuma nu kumpǎrǎ, nu. Kǎ n-au baň, štic kum...*

RM: Vy jste Beáška, že?

Ž: Ano, samozřejmě!

RM: Je tu ještě někdo, kdo vyrábí koryta?

Ž: No, nějací Beáši tu jsou, ale ti už ze dřeva nic nevyrábějí.

RM: To už nikdo nevyrábí ta pěkná koryta?

Ž: Ne, nikdo.

RM: V Maďarsku je jeden muž, který vyrábí koryta, vidličky a lžíce...

Ž: Lžíce dělají, ale velká koryta už tam nikdo nevyrábí. A mladí lidé už vůbec ne, protože ti staří, kteří je tam vyráběli, už jsou mrtví. Mladí lidé, jako můj manžel, už to teď nedělají.

RM: Proč s tím přestali?

Ž: Protože je to těžká práce a už se to teď nevyplácí, ne. Nemají peníze, víte, jak to [je]...

(Podhorod', 2015)

Spolu s volbou jiných povolání se začali usazovat především v okolních městech, jako je Humenné, Trebišov, Sobrance nebo Bratislava. V posledních desetiletích se také otevřela možnost práce v zahraničí, kdy ti mobilnější Beášové odcházeli za zaměstnáním do Nizozemska, Anglie, Německa nebo České republiky, v tomto případě hlavně do měst v blízkosti slovenských hranic, jako je Frýdek-Místek, Ostrava nebo Havířov (Rosenberg 2017: 101).

Starší členové beášských komunit na Ukrajině si stále vybavují své dávné příbuzné z řad Beášů, kteří migrovali na západ, zatímco Beáši na východním Slovensku si již na svou vlastní migrační historii nepamatují. Obě skupiny na opačné straně hranic mezi sebou neudržují žádné kontakty, a to především z politických důvodů, mezi něž patří nízký počet hraničních přechodů, obtíže s překračováním hranic, vízová povinnost a podobně, a částečně i z geografických důvodů, vzhledem k tomu, že se podél slovensko-ukrajinské hranice rozkládají severovýchodní Karpaty. Na Slovensku sice několik respondentů mělo povědomí o beášské komunitě žijící na ukrajinské straně hranice, ovšem ani tito lidé neznali osobně nikoho konkrétního a nebyli si jisti, zda Beášové žijící ve vesnici pocházejí z druhé strany hranice. Zde uvádím opačný příklad:

RM: *Voj din Ukrajina ac viñit aise?*
Da nu voj, ale baba ta, o ðedu to...
kindva ðamult...?

Ž: *Jo nu štu. A me mama nu štu...*
tata... a lu mama tatä, a jo nu štu d-unä
jera, ale ðän Ruska. Ðäm Ukrajina jera.
Ale jo iž m-am näskut. Is!

RM: Přijeli jste sem z Ukrajiny?
Tedy ne vy, ale vaše babička nebo
dědeček... někdy v minulosti...?

Ž: To nevím. Nevím, moje matka...
můj otec... můj dědeček z matčiny
strany, nevím, odkud jsou, ale jsou
z Ruska. Byli z Ukrajiny. Ale já jsem
se narodila tady. Tady!

(Podhorod', 2015)

3 Jazyková situace

Většina Beášů na východním Slovensku již nemluví románskou jazykovou varietou, kterou hovořili jejich předkové, nemáme ani odhad o počtu zbývajících zdejších mluvčích tohoto jazyka. Ti, kteří mají určitou znalost rumunštiny uvádějí, že v každodenním životě používají téměř výhradně slovenštinu, lze je tedy označit za poslední mluvčí beáštiny. Značná část ve svých rodinách komunikuje (také) maďarsky, protože jejich předkové obývali oblasti, ve kterých žili mluvčí maďarštiny, maďarština ale není vzácností ani na jihozápadním Slovensku. Poblíž slovensko-ukrajinské hranice se projevuje také vliv rusínského jazyka, najdeme zde tedy i čtyřjazyčné rodiny, v nichž se běžně hovoří beášsky, slovensky, maďarsky a rusínsky. To má významný kontaktní vliv na beášské jazykové variety, jimiž tito lidé mluví. Osvojování beáštiny probíhá především na úrovni primární jazykové socializace, tedy v okruhu nejbližšího nebo širšího příbuzenstva a v ústní komunikaci. V oblastech, ve kterých dominuje jazyk (jazyky) většinové společnosti (např. ve školství, veřejném životě, médiích, vědě a podobně), nemají mluvčí beáštiny možnost uplatňovat vlastní jazyk, a proto se u nich nevyvinuly specializované jazykové registry. Tyto registry mluvčí při komunikaci v beáštině obvykle nahrazují slovní zásobou ze slovenštiny a v menší míře i z maďarštiny. Teprve v posledním desetiletí, s rozšířením sociálních médií, začali beáštinu spontánně zapisovat pomocí slovenské abecedy. V jejich jazykové varietě však dosud nebyly vydány žádné tištěné knihy a rumunskou abecedu neovládají.

4 Typické rysy jazykové variety beáštiny na východním Slovensku

Beáštinu můžeme definovat jako skupinu vysoce ohrožených konzervativních subvariet odvozených od konkrétních variet rumunského jazyka. Ve své doktorské práci, která významně přispěla k pochopení jazykového vývoje subvariet Rudarů a Beášů, připisuje Calotă (1995) jazykové zvláštnosti beášských subvariet oblastem, jako jsou jihozápadní Transylvánie, jihovýchodní Křišana a severovýchodní

Banát (více o nich viz Sikimić, Ašić 2008; o dialektních prvcích rumunštiny viz Coteanu 1961). Východoslovenští Beášové mluví rumunskými varietami z období před rumunskou jazykovou reformou, které jsou si navzájem velmi blízké a jasně odlišitelné od variet západoslovenských Beášů. Variety, jimiž se mluví na východním Slovensku, jsou také blízce příbuzné těm zakarpatským, ale mají několik společných rysů s východomaďarskými varietami. Oproti tomu variety, jimiž se mluví na západním Slovensku, jsou podobné sedmihradsko-banátským dialektům beáštiny, jimiž se mluví v Maďarsku, v Novohradské župě a hlavně v oblasti jižního Zadunají. Dialektologická kategorizace východoslovenských variet beáštiny zůstává budoucím úkolem lingvistiky, předběžné údaje nicméně naznačují, že tyto variety sdílejí řadu společných rysů s dialekty, kterými se hovoří v Sedmihradsku a Maramureši. Jedná se však o přechodové variety, jejichž původ tedy pravděpodobně sahá k několika dřívějším regionálním varietám rumunštiny.

4.1 Lexikální prvky

Mezi východoslovenskými varietami beáštiny a standardní rumunštinou existuje obrovské množství rozdílů, markantní jsou však zejména některé nářeční výrazy a slova s odlišným významem. Jako příklad lze uvést *gîndește* „chce“ (rum. *gândește* „myslí“, srov. rum. *vrea* „chce“), *grăjește* „mluví“ (rum. *vorbește*, regionální rum. *grăiește*), *înkâlzește sqrilî* „slunce svítí“ (rum. *bate soarele* ~ *soarele strălucește*, maď. arď. *arđe sqrilĕ*), *kătă* „vedle“ (rum. *lângă*, srov. rum. *către* „k“), *lurutește* „hraje na nástroj“ (rum. *cânta*, maď. arď. *să žqkă*), *žăndar* „policista“ (rum. *jandarm* „četník“, regionální rum. *jăndar* aj., srov. rum. *polițist* „policista“). Další prvky se shodují se standardní rumunštinou, ale liší se od ostatních variet beáštiny: *mulcămește* „děkuje“ (rum. *mulțumește*, ale maď. arď. *kisînește* „díky“ ~ *zișe să fije sănătos* „říká, že je zdravý“; užíváné při děkování), *găsește* „nachází“ (rum. *găsește*, maď. arď. *află* „nachází“), *pre* „velmi“ (rum. *prea* „příliš“, maď. arď. *ro* ~ *fărce* „velmi“). Má to i své kulturní implikace. Na rozdíl od jiných variet beáštiny jsou zde pro označení „manžela“ a „manželky“ užívány výrazy *bărbat* a *mujere*, zatímco výskyt slov *cigan* a *cigankă* ~ *căgankă* zde není v tomto významu doložen.

4.1.1 Přejímky ze slovanských jazyků

Slovenští Beášové používají mnoho slovenských přejímek, např. *popălnîk* „popelník“ (slk. *popolník*), *hribă* „houba“ (slk. *briby*), *mravec* „mravenec“ (slk. *mravec*), *kráľovná* „královna“ (slk. *kráľovná*), *stîină* „zeď“ (slk. *stena*), *zaclonă* „záclona“ (slk. *záclona*), *oblohă* „obloha“ (slk. *obloha*), *upratovačka* „uklízečka“ (slk. *upratovačka*), *biplată* „výplata“ (slk. *výplata*), *opravă* „servisní dílna“ (slk. *oprava*), *smed* „žizeň“ (slk. *smäd*), *ded* ~ *did* „děda“ (slk. *dedo*, srov. ukr. *dið did*), *med* „med“ (slk. *med*), *poștar* „pošťák“ (slk. *poštár*), *poștarka* „poštačka“ (slk. *poštárka*), *rudină* „rodina“ (slk. *rodina*),

citron „citrón“ (slk. *citrón*), *babä* „babička“ (slk. *baba*, srov. ukr. *баб(к)а* *bab(k)a*), *pavuk* „pavouk“ (slk. *pavúk*), *hladničká* „lednice“ (slk. *chladnička*), *nahlas* „nahlas“ (slk. *nahlas*), *krabica* „krabice“ (slk. *krabica*), *izbä* „pokoj“ (slk. *izba*), *advokatka* „advokátka“ (slk. *advokátka*), *vojnä* „válka“ (slk. *vojna*), *osä* „vosa“ (slk. *osa*), *kręzbä* „kresba“ (slk. *kresba*), *diamant* „diamant“ (slk. *diamant*), *napoj* „nápoj“ (slk. *nápoj*), *sovä* „sova“ (slk. *sova*). Tato slova zahrnují vysoký počet internacionalismů, např. *telefon* „telefon“ (slk. *telefón*), *univerzitä* „univerzita“ (slk. *univerzita*), *cigaretä* „cigareta“ (slk. *cigareta*), *legitimaciä* „legitimace“ (slk. *legitimácia*), *kancelarijä* „kancelár“ (slk. *kancelária*), *kino* „kino“ (slk. *kino*) a diskurzivní markery, např. *prave* „právě“ (slk. *právě*), *buď* „bud“ (slk. *bud'*), *abo* „nebo“ (slk. *abo*), *ale* „ale“ (slk. *ale*), *pręsnę* „přesně“ (slk. *presne*), *až* „až“ (slk. *až*), *a* „a“ (slk. *a*).

Z příkladů vyplývá, že ze slovenského repertoáru se do jazyka Beášů dostávají na prvním místě substantiva a na druhém spojky a příslovce. Používání slovenských sloves je méně časté, ale s příslušnou příponou *-ęšťę* lze adaptovat téměř všechna slovesa. Adjektiva jsou přejímána mnohem méně často, a pokud ano, většinou si zachovávají původní slovenský nominativní tvar (1a–1b).

- (1) a. hāl maj **stredný** kupil
CEL ADV prostřední, ADJ.SG.M chlapec
„prostřední chlapec“ (Podhorod', Slovensko)
- b. în **strednä** školä
PREP střední, ADJ.SG.F škola
„na střední škole“ (Podhorod', Slovensko)
- c. Jesk **zachřípnutý** šä n-am hlas.
být.1sg ochraptělý, ADJ.SG.M CONJ NEG=mít, 1sg hlas
„Jsem ochraptělý a nemám hlas.“ (Podčičva, Slovensko)

Terénní výzkum jasně ukázal, že mluvčí k pojmenování určitých věcí používají slovenské přejímky, ale během rozhovorů zaměřených na zkoumání jazyka a také na požádání jasně rozpoznávali a také i začali používat rumunské ekvivalenty, které jsem jim dříve nabídnul. Po krátké době si na zapomenutá slova sami vzpomněli a několikrát se opravili, takže se vyskytovaly variace v používání některých slov, např. *q skrobolit* „škrábat“ (slk. *škriabat*) ~ *q zgrijet, dīdinä* „vesnice“ (slk. *dedina*) ~ *sat, hudbä* „hudba“ (slk. *hudba*) ~ *käntik* „píseň“ (rum. *cântec*).

V jejich mluvě se objevují i rusínská slova: *užę* ~ *užęg* ~ *užęk* „už“ (rusín. *уже* *uže*), *ladičkä* „truhla“ (rusín. *ладичка* *ladička*), *sogrīňa* „švagrová“ (rusín. *шовгрина* *šovgrinja*), *pčola* „včela“ (rusín. *пчола* *pčola*), mnohé lexémy ale nelze jednoznačně odlišit od slovenských přejímek, např. *kniškä* (srov. rusín. *книжка* *knižka* „kniha, knížka“, slk. *knižka* „knížka“).

4.1.2 Maďarské přejímky

V menší míře se v jejich varietách vyskytují i maďarské přejímky, ale některé z nich jsou odvozeny ze starších rumunských dialektů, např. *pălînkă* „pálenka“ (maď. *pálinka*), *žădov* „židovský“ (maď. *zsidó*), *hotar* „hranice“ (maď. *határ*), *musaj* „muset“ (maď. *muszáj*), *buđigăw* „dámské kalhotky“ (maď. *bugyogó*), *košťulește* „chutnat“ (maď. *kóstol*), *vušulêște* „žehlit“ (maď. *vasal*) (podrobněji o maďarských prvcích v rumunštině viz Tamás 1966). Některé přejímky však pocházejí z místních variet maďarštiny užívaných na jižním Slovensku, např. *vonot* „vlak“ (maď. *vonat*), *mindan* „stále“ (maď. *mindjárt*), *varoš* „město“ (maď. *város*), *ezeră* „tisíc“ (maď. *ezer*), *meg* „dokonce“ (maď. *még*), *de* „ale“ (maď. *de*), *korhaz* „nemocnice“ (maď. *kórház*), *igozan* „opravdu“ (maď. *igazán*), *lêčă* „lečo“ (maď. *lecsó*), *fol* „stěna, zeď“ (maď. *fal*).

V menší míře se vyskytují slova, která jsou ve slovenštině a maďarštině tvarově a významově téměř nebo zcela shodná. Většina z nich má společný etymologický základ. To na jedné straně znesnadňuje určení původu slova, na druhé straně se lexémy s podobnou formou mohou navzájem plést. Mluvíci pak střídají slova se stejným významem, ale rozdílným tvarem, a někdy tak vznikají hybridní formy. Tvary jako *rampă* „rampa“ (slk. *rampa*, maď. *rámpa*), *lekvar* „džem“ (slk. *lekvár*, maď. *lekvár*), se navzájem upevňují, vedle tvaru *pilulkă* „pilulka“ (slk. *pilulka*), *pirulă* „pilulka“ (<maď. *pirula*) zase existuje i tvar *pirulkă* téhož významu (Arató 2015c: 45). Podobnost mezi tvary *sumsid* „soused“ (maď. *szomszéd*) a *sused* „soused“ vyvolává v mluvčích nejistotu při jejich užívání, kterou umocňuje skutečnost, že podobný výraz existuje i v sedmihradských dialektech rumunštiny (regionální rum. *somsid* ~ *somsig* ~ *sâmsig* ~ *sumsâd*).

4.2 Fonologie

4.2.1 Souhlásky

Ve většině středoevropských variet beáštiny dochází k palatalizaci před hláskami *e* a *i* následujícím způsobem: *t* > *ć*, *d* > *ď*, *n* > *ń*, *l* > *ľ*, *č* > *ś*, *g* > *ž* (výraznější rozdíl se vyskytuje v banátsko-munténských varietách neboli dialektech *munćan*). V řeči východoslovenských beášských komunit proběhla palatalizace neznělé alveolární okluzivy [t] z neznělé alveolopalatální afrikáty [te] v neznělou palatální okluzivu [c]: *t* > *ť*, např. *šťaptă* „čeká“, *bitag* „nemocný“, *juťe* „rychle“. Výslovnost neznělé [e] a znělé [z] alveolopalatální frikativy vlivem slovenského fonetického kontextu neustále konverguje k neznělé [ʃ] a znělé [ʒ] postalveolární frikativě, např. *d-a šitî* „číst“ > *d-a šitî* (srov. rum. *a citi*), *ișe* „tady“ > *ișe* (srov. rum. *aice* [a]). Banátská opozice *r x ř*, která se v jihozadunajských varietách vyskytuje jen sporadicky, byla zaznamenána pouze v jednom slově a její existence je tedy prozatím sporná: *jeř* „včera“ (rum. *ieri*). Hláskový systém doplňuje neznělá velární frikativa [x], která

se vyskytuje v některých slovenských přejímkách, např. *hibă* „chyba“ (slk. *chyba*), *koňňe* ~ *kuňňe* „kuchyně“ (slk. *kuchyňa*), *kuhar* „kuchař“ (slk. *kuchár*). Dlouhé souhlásky se nevyskytují často, i když ve výjimečných případech se původně krátké souhlásky prodlužují, např. *ďuffe* „zápas“ (rum. *ghiuḑă* < maď. *gyufa*), *šeppe* „cibule“ (rum. *cepe*), *papperuš* „papír“ (srov. rum. *păpiruș*, maď. *papiros*, maď. arď. *píparos* a podobně).

U některých slov začínajících na *o* se vyskytuje protetické *v-/w-*, např. *vopt* „osm“, *vuĵtat* „zapomenutý“, *vor* „-krát“, *a wurbit* „osleplý“, *wolĵli* „pánve“, *vom* „člověk“, a to i v množném čísle posledně jmenovaného: *vqmiñ* ~ *vomiñ* „lidé“ (srov. rum. *om*_{sg} a *oameni*_{pl}). Hlásky [w] ~ [v] hrají roli při dierezi řady diftongů a triftongů, např. *skavān* „židle“ (rum. *scaun*), *avtobus* „autobus“ (slk. *autobus*), *a mñew* „těžit“ (rum. *al meu*), *rāw* „špatný“ (rum. *rău*), *šew* „prosím“ (rum. *cer*), *bew* „pít“ (rum. *beau*) a podobně. Původní triftong *-ouă-* je obvykle labializovaný, např. *dqvā* ~ *dovā* „dva“ (rum. *două*), ale někdy se zachovává, například *plquā* „prší“, labializovaný je i původní diftong *-ău-*, např. *Dumñizāw* „Bůh“. Hlásky [w] ~ [v] se vyskytují také epenteticky v hiátu, a to nejen uvnitř kmene, např. *jo am bătrănit* [ˈjowam bətrəˈniːt] „zestárnul jsem“, *vušulę-o!* [vuʃuˈlɛwo] „vyžehli to!“

Na konci slova nebo na hranici morfémů dochází ke ztrátě znělosti některých okluziv: *g > k*, např. *tārk* „trh“ (rum. *tărg*), *mā rok* „prosím“ (rum. *mă rog*); *b > p*: např. *fjerp* „vařím“ (rum. *fierb*), *sārp* „Srb“ (rum. *sărb*); *d > t*, např. *plingint* „pláč“ (rum. *plângând*), *slobot* „volný“ (rum. *slobod*), ale také ve slovenských přejímkách, např. *sut* „soud“ (slk. *sud*). Oproti tomu dochází také k časté sonorizaci, která zasahuje určité okluzivy a frikativy: *t > d*, např. *am vāzud* „viděl jsem“ (rum. *am văzut*); *k > g*, např. *trājesg* „jsem naživu“ (rum. *trăiesc*), *mā dug* „jdu“ (rum. *mă duc*); *š/s > ž/z*, např. *nižqdatā* „nikdy“ (rum. *niciodată*), *križmā* „hospoda“ (regionální rum. *crâșmă*), *hež važ* „tato telata“ (rum. *aceste vaci*). Po souhlásce nebývá koncové [i] slyšitelné, např. *flor* „květiny“ (rum. *flori*), *šasur* „hodiny“ (rum. *ceasuri*), *teļęvizorur* „televize“ (slk. *televízor*), *mujer* „ženy“ (rum. *muieri*), *vor* „-krát“ (rum. *ori*).

4.2.2 Samohlásky

Ve většině variet beáštiny, stejně jako v sedmihradských a banátských dialektech rumunštiny, jsou samohlásky vyslovovány více zavřeně než ve standardní rumunštině. U východoslovenských mluvčích je nápadná tendence k centralizované výslovnosti. Polozavřené samohlásky odpovídají středovým samohláskám, tj. [i] > [ə]: *māndru* „krásný“ (rum. *mândru*), *bātrān* „starý“ (rum. *bătrîn*), *sāngur* „sám“ (rum. *sîngur*), *kāñe* „pes“ (rum. *câine*), *vānāt* „modrý“ (rum. *vânăt*), *zālē* „dny“ (rum. *zile*) a zadním samohláskám, tj. [i] > [o]: *mocā* ~ *mīcā* „kočka“, *om* ~ *ām* „v“ (rum. *în*) a [ə] > [o]: *primovarā* „jaro“ (rum. *primăvară*), *koldurā* „tepló“ (rum. *căldură*), *po* „na“ (*pă* < rum. *pe*). Zavřeným zadním samohláskám mohou odpovídat i středové samohlásky, tj. [u] > [o]: *pořem* „můžeme“

(rum. *putem*), *fromos* „krásný“ (rum. *frumos*), *d-a avoză* „slyšet“ (rum. *a auzi*). Zadním polootevřeným samohláskám někdy odpovídají střední samohlásky [ə] > [o]: *sănătosă* „zdravá“ (rum. *sănătoasă*), *sokră* „tchyně“ (rum. *soacră*), *imosă* „špinavá“ (rum. *imoasă*). Výslovnost slov končících na přední středové [e] se může pohybovat po celém spektru až po zavřenou hlásku [i], např. *mare* „velký“ (rum. *mare*), *zîse* „řící“ (rum. *zice*), *pădure* „les“ (rum. *pădure*), *fașe* „dělat“ (rum. *face*), *biîi* „dobře“ (rum. *bine*), *hundi* „kde“ (rum. *unde*). Zvláště zajímavá jsou slova *prababă/prădiid* „prababička/pradědeček“ (ukr. прабаб(к)а/прадід), kde [i] centralizuje dřívější zvuk [a] v předponě *pra-*, což způsobuje, že se používá ve dvojím tvaru.

Zadní středové samohlásky mohou odpovídat zavřeným, tj. [o] > [u]: *kuțec* „kotec“ (rum. *coteț*), přední středové samohlásky středovým, tj. [e] > [ə]: *jăl* „on“ (rum. *el*), *mijă* „mně“ (rum. *mie*), a zadní středové samohlásky polootevřeným samohláskám, tj. [o] > [ə]: *qlăcă* „trochu“. U běžné předložky *dă* (rum. *de*) je patrná tendence k otevírání [ə] > [a]: *da avur* „ze zlata“, *da haja* „kvůli“.

Ve slovenských přejímkách obsahujících hlásku [r:] se objevuje epentetická samohláska, např. *podprisenkur*_{PL} „podprsenky“ (slk. *podprsenky*), *omirvinkur* „drobek“ (slk. *omrvinka*). Naproti tomu dochází u jiných slov k elizi (s výraznou variabilitou), která se v jiných varietách beáštiny vyskytuje jen zřídka nebo vůbec, např. *am kumprat* ~ *am kumpărat* „koupil jsem“ (rum. *am cumpărat*), *kuma* ~ *kumă* „nyní“ (rum. *acuma*), *ša* ~ *așa* „tak“ (rum. *așa*), *omlo* ~ *umblu* „chodím“ (rum. *umblu*), *hălant* „jiny“ (rum. *celălalt*, maď. arď. *hălalant*), *kware* „nějak“ (rum. *oarecum*), - *t'*_{CL.ACC.2SG} „tě“ (rum. *te*), *șvare* „něco“ (rum. *oarece*).

Vzhledem k tomu, že některé diftongy byly redukovány na monoftongy, podobně jako je tomu v jiných varietách beáštiny, a některé ze zbývajících diftongů byly eliminovány vložním labiálního [w], vyskytuje se dvojhlásek poměrně málo, např. *jou* „já“ (rum. *eu*), *știu* „vím“ (rum. *știu*), *băut* „opilý“ (rum. *băut*). Je otázkou perspektivy, zda např. ve slovech *fierp* „vaříš“ (rum. *fierbi*), *dabje* „těžko, sotva“ (rum. *de-abia*) identifikujeme diftong, nebo aproximantu (klouzavý konsonant). Při shlučích souhlásek na začátku slova, přesněji na začátku slova před sykavkou, se vyskytuje protetické [ə], ačkoli jej nenacházíme v jiných varietách beáštiny, např. *ăskunde* „schovávání“ (rum. *ascunde*), a to i ve slovenských přejímkách, např. *ăsprava* „zpráva“ (slk. *správa*).

4.3 Morfologie

4.3.1 Podstatná jména

V řeči východoslovenských Beášů lze také pozorovat disimilaci koncového [e] v [i] a následnou asimilaci předposlední samohlásky (2a–2c). Tento jev se může vyskytovat i spolu s palatalizací, tedy v podobě shodné s východoslovenskou varietou beáštiny, a to v sedmihradsko-křišanských varietách, jimiž se hovoří ve středním a východním Maďarsku (2d), a také bez palatalizace, a to v banátsko-munténských varietách

(*munćan*) (2e), jimiž se hovoří v jižním Zadunají (srov. rum. *merele* „jablka“, *numele* „jméno/jména“, *greblele* „hrábě“, *soarele* „slunce“, dial. *șocătele* „myši“) (Arató 2013: 50).

- (2) a. **Meřili** aj kuľže.
jablko, DEF.PL.N AUX.FUT.1SG sbírat, INF
„Budu sbírat jablka.“ (Podhorod', Slovensko)
- b. Să zikă **numili-š!**
AUX.CONJ říci, CONJ jméno, DEF.PL.N=CL.REFL.3SG
„Řekni nám své (vlastní) jméno.“ (Dolný Les, Slovensko)
- c. **Hrablili** a lāsāt līngā ušā kol afar.
hrábě, DEF.PL.F AUX.PP.3SG nechat, PP u, PREP dveře tam venku
„[On] nechal hrábě venku u dveří.“ (Podčičva, Slovensko)
- d. Friže **sarıli.**
svítit, 3SG slunce, DEF.SG.M
„Slunce svítí.“ (Poroszló, Maďarsko)
- e. Nuj akas mîca, cincugeşte **şukicili.**
ne doma kočka, DEF piştet, 3PL myš, DEF.PL.N
„Kočka není doma, myši piští.“ (Barcs, Maďarsko)

Ve východoslovenské beáštině je běžné, že přejímky končí na *-ã*, *-o* a souhlásky získávají v množném čísle příponu *-ur*, např. *skriňã/skriňur* „skříň/skříně“, *pčolã/pčolur* „včela/včely“, *evro/evrur* „euro/eura“, *macko/mackur* „medvídek/medvědci“, *firm/firmur* „film/filmy“, což je jev, který se častěji vyskytuje u ukrajinských mluvčích beáštiny a v beášských varietách rozšířených v Maďarsku. Díky tomu je sufix množného čísla *-ur* produktivnější, což vysvětluje jeho častý výskyt u původních substantiv, např. *kasã/kãsur* „dům/domy“ (rum. *casã/case*, maď. arď. *kasã/kãś*), *bęserikã/bęserikur* „kostel/kostely“ (rum. *bisericã/biserici*, maď. arď. *biserikã/biseris*). Slovenské tvary singuláru a plurálu často narušují v beáštině již tak velmi heterogenní deklinaci, např. singulár *zv(j)eratã/zv(j)eratur* „zvíře/zvířata“ (slk. *zviera/zvieratã*) ukazuje na singularizaci původního tvaru množného čísla. Tvary jednotného a množného čísla *ukrajinec/ukrajincur* „Ukrajinec/Ukrajinci“ (slk. *Ukrajinec/Ukrajinci*) jsou pravděpodobně odvozeny samostatně ze slovenských tvarů pro singulár a plurál. Dominantním alomorfem ve slovenštině je však alomorf *Ukrajinc-*, který se používá ve všech tvarech kromě nominativu singuláru, a neomezuje se tak pouze na tvary množného čísla.

4.3.2 Číslovky

Někteří respondenti v souladu s jinými varietami beáštiny používají neurčitý člen *q ~ qn* (3a), *o ~ on* (3b), zatímco v jiných komunitách byl neurčitý člen nahrazen číslovkou *unu ~ ona* (3c).

- (3) a. C-am skrijit **a** lungă karte.
CL.DAT.2SG=AUX.PP.1SG psát, PP jeden, F dlouhý dopis, ACC
„Napsal jsem ti dlouhý dopis.“ (Dolný Les, Slovensko)
- b. Hăl maj mik kupil aṽe **on** an.
CEL ADV malý, M dítě mít, FUT.3SG jeden, M rok.
„Nejmłodšímu chlapci bude jeden rok.“ (Podčičva, Slovensko)
- c. Găndesk **una** furcă ș-onu kucăt.
chtít, 1SG jeden, F vidlička, ACC CONJ=jeden, M nůž, ACC
„Chci vidličku a nůž.“ (Podhorod', Slovensko)

4.3.3 Slovesa

Konjugace je podobná jako v sedmihradských dialektch rumunštiny, přičemž se přítomný čas, imperfektum, plusquamperfektum a budoucí čas vyjadřují prostřednictvím krátkých tvarů původního pomocného (auxiliárního) slovesa *vrea* „chce“.

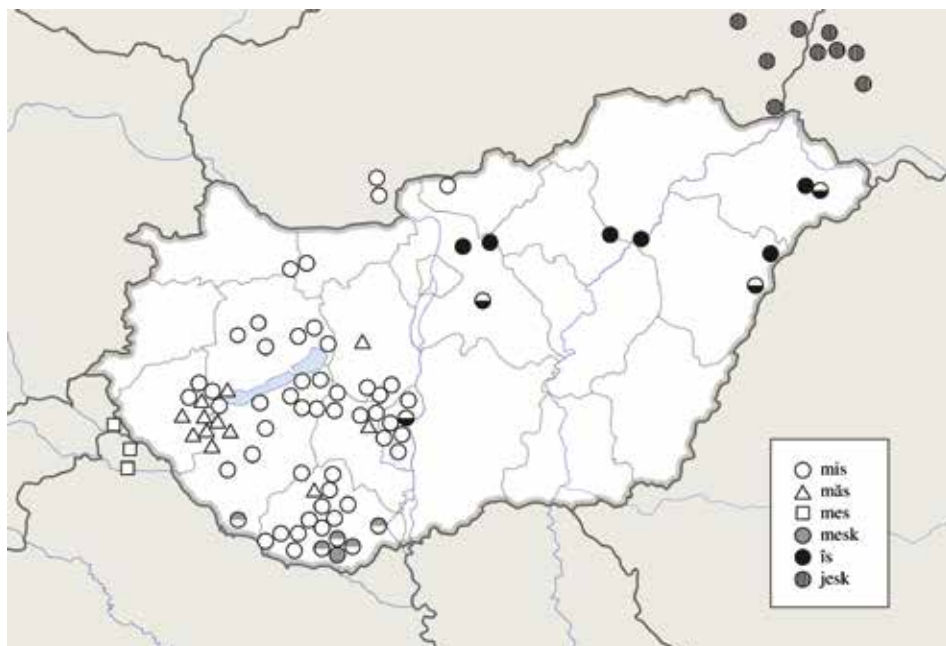
V hovorové rumunštině se v I. skupině sloves (končících na *-a*) tvary 3SG a 3PL shodují (obsahují nulový mořém), např. *adună*_{3SG=3PL} „on sbírá / oni sbírají“, stejně jako tvary 1SG a 3PL ve skupinách sloves II, III a IV (končících na *-ea*, *-e* a *-i* nebo *-î*), např. *văd*_{1SG=3PL} „já vidím / oni vidí“. Ve východoslovenských varietách mají shodné tvary pro 1SG a 3PL všechny čtyři skupiny sloves, např. *dobońesk*_{1SG=3PL} „já kouřím / oni kouří“. Ve všech dosud studovaných varietách beáštiny, jimiž se hovoří v Maďarsku, vykazují všechny slovesné skupiny stejné tvary 3SG a 3PL, např. *ahude*_{3SG=3PL} „on slyší/oni slyší“.

Typické jsou tvary *mere* „jít“ (rum. *merge*), *mănk* „já jím“ (rum. *mănânc*) a *skrijit* „psaný“ (rum. *scris*). Gerundia jsou vzácná, a pokud se vyskytnou, obsahuje poslední souhláska původního sufixu *-înd* (rum. *-ând*) neznelou souhlásku: *plingînt* „plačky, pláče, plačíc“ (rum. *plângând*).

Prézentní a imperfektní paradigma existenčního slovesa se v podstatě shodují se zakarpatskými varietami beáštiny, ale zcela se liší od všech ostatních variet (podrobněji o existenčních slovesech maďarských variet viz Rosenberg 2020b).

	Prézens		Imperfektum
	Prízvučné	Nepřízvučné	
1SG	<i>jesk</i>		<i>jeram</i>
2SG	<i>ješt'</i>		<i>jeraj</i>
3SG	<i>jěšte</i>	<i>ej ~ ěj</i>	<i>jera</i>
1PL	<i>ještem ~ jištem</i>		<i>jeram</i>
2PL	<i>ještec ~ jištec</i>		<i>jerac</i>
3PL	<i>jěšte</i>	<i>ās</i>	<i>jera</i>

Tabulka 1. Prézenní a imperfektní paradigma slovesa „být“ ve východoslovenské beáštině

Obrázek 1. Výskyt tvarů 1sg přítomného času (prézentu) beášského slovesa být (na základě dat z terénního výzkumu)

Podíváme-li se blíže na geografickou distribuci tvarů 1sg existenčního slovesa, ukážou nám data velmi heterogenní obraz (viz obrázek 1). Na východním Slovensku a v Zakarpátí se vyskytuje výhradně již zmíněný tvar *jesk*, ve východní polovině Maďarska ojediněle narazíme na tvar *is*, zatímco v Zadunají převažuje tvar *mis* (občas se vyskytuje i tvar *mäs*, a to nejčastěji při hranicích Zalské a Šomodské župy). U maďarsko-chorvatských hranic se objevuje tvar *mesk*, zatímco tvar *mes* je rozšířený hlavně v chorvatském Mezimuří a v menší míře i v Zámurském regionu Slovinska. Lze tedy konstatovat, že v západní polovině Maďarska a jižně od hranic je nejčastější formou *mis*, společně s několika dalšími tvary, zatímco na východním Slovensku a Zakarpátí se používá *jesk* (Rosenberg 2018b: 1093–1094; 2020b).

Příčestí minulé někdy u plusquamperfekt končí na *-u* (4a–4b), které se vyskytuje i ve staré rumunštině.

- (4) a. Akurat šaḑem in motor, känd m-ej **tímatu.**
 právě sedět, IMPERF.1SG PREP auto když CL.ACC.1SG=AUX.PP.2SG volat, PP
 „Seděl jsem v autě, když jsi volal.“ (Podhorod', Slovensko)

- b. Aje ar **ahuzitu** meg am altu sat.
 to, F.SG AUX.PP.3PL slyšet, PP ADV PREP druhý, DEF.M.SG vesnice
 „Bylo to slyšet až v druhé vesnici.“ (Podhorod', Slovensko)

Dativní a genitivní klitika se mohou vyskytovat jak před slovesem, tak po slovesu (5a–5c), ale někdy také v budoucím čase (5d).

- (5) a. **M-o** **muškatu-mă** osa.
 CL.ACC.1SG=AUX.PP.3SG bodnout, PP=CL.ACC.1SG vosa, DEF
 „Ta vosa mě bodla.“ (Podhorod', Slovensko)
- b. **S-a** **kulkatu-să.**
 CL.REFL.ACC.3SG=AUX.PP.3SG spát, PP=CL.REFL.ACC.1SG
 „(On) usnul.“ (Podhorod', Slovensko)
- c. **Ť-om** **datu-t'e** pă sut.
 CL.ACC.2SG=AUX.PP.2PL dát, PP=CL.ACC.2SG PREP soud
 „Nahlásili jsme vás u soudu.“ (Podhorod', Slovensko)
- d. **Ň-o-mmăna-ńe** papperusi.
 CL.DAT.1PL=AUX.FUT.3SG=poslat, INF=CL.DAT.1PL papír, DEF
 „(On) nám pošle ty papíry.“ (Podhorod', Slovensko)

Protože akuzativní nebo dativní klitika předcházející pomocnému slovesu a následující po příčestí minulé vyjadřují beneficianta, je také následné (reduplikované) klitikon akuzativní, pokud pomocnému slovesu předchází klitikon dativní a sloveso je přechodné; i když to není běžný jev (6a). Jediný paralelní případ pochází z banátsko-muntenského dialektu (6b).

- (6) a. **Mi** s-o năskutu-**ńe** trij míc.
 CL.DAT.1SG CL.REFL.ACC.3SG=AUX.PP.3SG narozený, PP=CL.ACC.1PL tři kočka, PL
 „Tento rok jsme měli tři kočky.“ (Podhorod', Slovensko)
- b. **C-am** spusu-**te** vęřřu.
 CL.DAT.1SG=AUX.PP.1SG řící, PP=CL.ACC.2SG báseň, DEF
 „Řekl jsem ti tu báseň.“ (Barcs, Maďarsko)

4.3.3.1 Krátké a dlouhé infinitivy

V západoslovenských a maďarských varietách beáštiny se infinitiv používá k vyjádření budoucího času (7a) a podmiňovacího způsobu (7b); vyskytuje se po *pąće ~ pąte* „moci“ (7c), a méně často po *şćije* „vědět“ (7d).

- (7) a. Meg trăjesk şî n-aj **muri.**
 ADV žít, 3SG CONJ NEG=AUX.FUT.1SG zemřít, INF
 „Jsem stále naživu a nezemřu.“ (Poroszló, Maďarsko)
- b. M-ar **trăbuji** maj daă suće va trij.
 CL.DAT.1SG=AUX.COND.3SG potřebovat, 3SG ADV dvě sto, PL CONJ tři
 „Potřebuji ještě dvě nebo tři stovky.“ (Kamenín, Slovensko)
- c. Să pątă **purnisî** grevola.
 AUX.CONJ moci, 3SG snášet, INF bolest, DEF.DIST.N.SG
 „Je schopen snášet bolest.“ (Alsószentmárton, Maďarsko)
- d. Kupilu lu somsedu ma şćije **skriji** şî **umăra.**
 chlapec, DEF DAT soused, DEF ADV vědět, 3SG psát, INF CONJ číst, INF
 „Sousedův syn už umí číst a psát.“ (Tengelic, Maďarsko)

Mnohdy se však setkáváme i s častějším výskytem slovesa *pąće* ve spojení s konjunktivem (8).

- (8) **Pot** **să** **mă** **duk** la jej.
 moci, 1SG CONJ CL.REFL.ACC.1SG jít, 1SG PREP oni
 „Můžu jít k nim.“ (Poroszló, Maďarsko)

Ve východoslovenských a zakarpatských varietách se oproti tomu nad rámec budoucího času a podmiňovacího způsobu intenzivně a hojně užívá krátký infinitiv,

před nímž stojí stažený tvar *dă* a infinitivní pomocné sloveso *a*, což představuje konzervativismus zděděný ze staré rumunštiny (9a–9b).

- (9) a. *Śínevare* už ar *păte* *śevare* **d-a** **ziśe.**
 někdo už AUX.COND.3SG *moci*, INF něco AUX.INF říci, INF
 „Někdo by měl něco říci.“ (Dolný Les, Slovensko)
- b. *Kupilu* přę *gîndeşte* pă *gitară* **d-a** **žuka.**
 chlapec, DEF opravdu mít rád, 3SG PREP kytara AUX.INF hrát, INF
 „Ten chlapec opravdu rád hraje na kytaru.“ (Dolný Les, Slovensko)

Dlouhý infinitiv je ve varietách beáštiny obvykle velmi vzácný a většina mluvčích ho vůbec nepoužívá a většinou ho ani nezná (např. *tusare* „kašlat“). Naproti tomu ve východoslovenské beáštině je běžný a má stejnou funkci jako krátký infinitiv (např. *d-a tusă* „kašlat“), ale používá se o něco méně často (10a–10b).

- (10) a. **Kăntara** maj *bun-ej* **d-a** **să-nvăca.**
 zpívat, INF ADV dobrý=být, 3SG AUX.INF REFL=učit, INF
 „Zpívání je lepší než učení.“ (Podhorod', Slovensko)
- b. *Îc* avuză **d-a** **mę** **žorare.**
 AUX.FUT.2PL slyšet, INF PREP=GEN můj, F.SG svatba
 „O mojí svatbě se dozvíte.“ (Podčičva, Slovensko)
- c. *Hast* kasă **dă** **vinzară-j.**
 tento dům PREP prodat, INF=být.3SG
 „Tento dům je na prodej.“ (Podhorod', Slovensko)

V maďarských varietách beáštiny se ve větách stejného typu (11) vždy používá supinum, což je konstrukce *dă* + přičestí.

- (11) *Asta-j* apă **dă** **but.**
 toto=být, 3SG voda PREP pít, SUP
 „Toto je pitná voda.“ (Gerjen, Maďarsko)

4.3.4 Ukazovací zájmeno

Demonstrativní zájmena mohou být v hovorové i standardní rumunštině v prenominální i postnominální pozici, např. *dantela acela* „ta krajka“ a *acest clopoțel* „ten zvon“, ale ve většině beášských variet se používají jako klitika: *fisorusta*_{DEF.PROX.M.SG} „tento chlapec“ (< *fisoru*_{DEF.M.SG} + *ăsta*), *fataje*_{DEF.DIST.F.SG} „tato dívka“ (< *fata*_{DEF.F.SG} + (*h*)*aje*). Existují i příklady analytických konstrukcí, ty jsou však mnohem méně časté a většinou se vyskytují v kontrastivní pozici, např. *abeșce vicej* „tato telata“, *ale pușt* „tyto pušky“. Naproti tomu se u východoslovenských mluvčích beáštiny ukazovací zájmena v postnominální pozici ani jako klitika nevyskytují, nacházejí se pouze v prenominální (12a–12c) a nezávislé pozici (12d–12e). Existují také určité rozdíly mezi jednotlivými formami, např. *ast* ~ *bast* ~ *bas* „toto“, *hist* ~ *abeșt* ~ *beș* „tyto“ a podobně.

(12) a. **Aheșt** **kărc** akuma l-ădus poștarka.
tyto, F.PL dopis, PL.F ted' je=přinést, PP poštačka, DEF
„Poštačka právě přinesla tyto dopisy.“ (Dolný Les, Slovensko)

b. Mije ă dat **aha** **bere**, vad' văvă?
mně AUX.PP dát, PP to, F pivo nebo vám?
„Dal to pivo mně, nebo vám?“ (Dolný Les, Slovensko)

c. As bę **ha** **bere**.
AUX.COND.1SG pít, INF tohle, DEF.PROX.F pivo, DEF
„Tohle pivo bych vypil.“ (Podhorod', Slovensko)

d. Nu štu **hasta** d-a zîși.
NEG moci, 1SG to, F.SG AUX.INF říci, INF
„To vám nemůžu říct.“ (Podhorod', Slovensko)

e. Biňi jesk, da **haja** aj duși motoru.
dobře být, 1SG PREP to, F.SG AUX.FUT.1SG vzít, INF auto, DEF
„Je mi dobře, tak si vezmu auto.“ (Podhorod', Slovensko)

4.3.5 Přivlastňovací zájmeno, přivlastňovací adjektivum a adnominální přivlastňovací klitikon

Ve většině beášských variet rozlišujeme mezi strukturami sestávajícími z přivlastňovacího členu a přivlastňovacího přídavného jména, které se též označují jako přivlastňovací zájmena (13a), přivlastňovacím přídavným jménem

(13) a. a nostru kupil
 GEN náš, M.SG dítě
 „naše dítě (náš chlapec)“ (Čata, Slovensko)

- c. kalu-c
kũň, DEF=CL.2 SG
„tvũj kũň“ (Čata, Slovensko)

(14) a. a mę sorã
 GEN má, F.SG sestra
 „má sestra“ (Podčičva, Slovensko)

- Mátyás Rosenberg | Beášské jazykové variety na východním Slovensku | 55

- (15) bărbatu-m
manžel, DEF=CL.1SG
„můj manžel“ (Dolný Les, Slovensko)

4.3.6 Neurčité zájmeno

U neurčitých zájmen se často vyskytují sufixy *-vare* a *-va*. Jejich uplatnění je poměrně velmi variabilní s vysokou mírou elize, což jistě souvisí s jejich velmi četným používáním, např. *kumvare* „nějak“ (rum. *oarecum*), *undivare* ~ *undvare* ~ *hundvare* ~ *undva* „někde“ (rum. *oareunde*), *kindvare* „někdy“ (rum. *oarecând*), *ševare* ~ *švare* ~ *ševa* „něco“ (rum. *oarece*), *šinevare* „někdo“ (rum. *oarecine*), *kitťevare* „nějaký“ (rum. *oarecât*), srov. *kariva* ~ *kareva* „jeden z“ (rum. *careva*).

5. Shrnutí

Naše současné znalosti o beášských komunitách jsou poměrně omezené a závěry, k nimž výzkum dospěl v minulosti, jsou v důsledku rychlých společenských a jazykových změn již zastaralé. Je důležité, aby probíhalo další zkoumání sociálních ideologií Beášů. Jejich rozmanitý systém endo-etnonym a exoetnonym ukazuje na heterogenní sociální a etnické vztahy, je však také třeba mít na paměti, že Beáši, stejně jako jiná etnika, neexistují jako předem stanovená skupina, ale jsou neustále utvářeni tím, jak členové skupiny reprodukují obraz své skupiny a svou vlastní příslušnost k ní, a také snahami okolí o jejich kategorizaci.

Vzhledem k tomu, že na Slovensku neexistuje žádné institucionální vzdělávání zahrnující beáštinu, je možné se různé variety beášského jazyka naučit pouze v rámci lokálních společenství, a to prostřednictvím orální komunikace. Písemná forma se zatím nerozvinula, teprve v posledních 10–15 letech začali někteří lidé beáštinu zapisovat foneticky pomocí slovenské abecedy. Beášské jazykové variety na východním Slovensku jsou úzce příbuzné s varietami užívanými na Zakarpatí a jsou obohaceny mnoha slovanskými (slovenskými, rusínskými, případně ukrajinskými) a maďarskými prvky. Charakteristiky jejich jazykového systému je jasně odlišují od ostatních beášských jazykových variet. I v rámci tohoto systému se setkáváme s výraznou variabilitou, ale také s vysokou měrou starorumunského konzervativismu. Doposud nebyla, s výjimkou této studie, z beášských komunit na východním Slovensku k dispozici žádná jazyková data. Přestože tyto komunity z velké části přešly na místní majoritní jazyk (slovenštinu, maďarštinu) a nejmladší informátoři, kteří ještě hovoří beášsky, jsou přinejmenším středního věku, měl by být výzkum jejich jazykových variet důležitým tématem pro současnou romistiku a romanistiku.

Muž vyřezávající dřevěnou lžici, Podhorod', Slovensko, 2015 | Foto: Filip Lázár

System transkripce

Znak	IPA
a	[a]
ą	[ɑ]
ă	[ə]
b	[b]
č	[tʃ]
ć	[tɕ]
d	[d]
đ	[ʤ]
ę	[ɛ]
ẹ	[ɪ]
f	[f]
g	[g]
ğ	[dʒ]
h	[h]
ħ	[x]
i	[i]
î	[i]
j	[j]
k	[k]
l	[l]
l'	[ʎ]
m	[m]
n	[n]
ń	[ɲ]
o	[o]
p	[p]
r	[r]
rí	[rʲ]
š	[ʃ]
ś	[ɕ]
t	[t]
t'	[c]
u	[u]
v	[v]
w	[w]
ż	[ʒ]
ź	[ʑ]

Seznam použitých zkratk

dial.	nářeční
maď.	maďarština
maď. ard.	sedmihradsko-banátská beášťina (<i>Arđelan</i>), kterou se mluví v maďarském Zadunají
rum.	rumunština
rusín.	rusínština
slk.	slovenština
ukr.	ukrajinština

ACC	akuzativ
ADJ	přídavné jméno (adjektivum)
ADV	příslovce (adverbium)
AUX	pomocné (auxiliární) sloveso
CEL	samostatný určitý determinátor
CL	klitikon
COND	podmiňovací způsob (kondicionál)
CONJ	spojovací způsob (konjunktiv)
DAT	dativ
DEF	určitý
DIST	distální
F	ženský rod (femininum)
FUT	budoucí čas (futurum)
GEN	genitiv
IMPERF	imperfektum
INF	infinitiv
M	mužský rod (maskulinum)
N	střední rod (neutrum)
NEG	zápor
PL	množné číslo (plurál)
PP	příčestí minulé
PREP	předložka
PROX	proximální
REFL	reflexivní
SG	jednotné číslo (singulár)
SUP	supinum

Literatura

- Agócs, A. 2003. Sociálna identifikácia Bajášov na Slovensku. *Etnologické rozpravy* (2): 41–53.
- Arató, M. 2013. A beás nyelvjáráskutatás előzetes tapasztalatai. In: Arató, M., Cserti Csapó, T. (eds.). *Romológia „akkor és most” – romológusok második szakmai konferenciája (Konferenciakötet) (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 30.)*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont – Wlislöcki Henrik Szakkollégium, 47–65.
- Arató, M. 2015a. *A dél-baranyai muncsán dialektus nyelvi rendszere* (diplomová práce). Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Arató, M. 2015b. Beás nyelvjáráskutatás a Kárpát-medencében. In: Benő, A., Fazakas, E., Zsemlyei, B. (eds.). *Többynnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában*. Cluj: Societatea, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 355–365.
- Arató, M. 2015c. Dialektológiai terepmunka Kelet-Szlovákia beás közösségeiben. In: Cserti, Csapó, T. (ed.). *Horizontok és dialógusok. IV. Romológus konferencia – tanulmánykötet (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 35.)*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont, 36–48.
- Calotă, I. 1995. *Rudarii din Oltenia: Studiu de dialectologie și de geografie lingvistică românească*. Craiova: Sibila.
- Coteanu, I. 1961. *Elemente de dialectologie a limbii române*. București: Editura Științifică.
- Erdős, K. 1958/1989. A magyarországi cigányság. In: Vekerdi, J. (ed.). *Erdős Kamill cigánytanulmányai*. Békéscsaba: a Békés megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, 42–56.
- Farkas, J. 2007. *Román nyelvtan*. Budapest: Palamart Kiadó.
- Feischmidt, M. 2010. Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. In: Feischmidt, M. (ed.). *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 7–29.
- Holicová, V. 1977. O korytárskej výrobe neďaleko Piešťan (v obci Ratnovce). *Národopisné aktuality*: 79–81.
- Kovalcsik, K. 1988. A beás cigány népzene szisztematikus gyűjtésének első tapasztalatai. *Zenetudományi dolgozatok 1988*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, Zenetudományi Intézet, 215–231.
- Kovalcsik, K. 1993. A beás cigányok népzenei hagyományai. In: Barna, G. (ed.). *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*. Salgótarján: Mikszáth Kiadó, 231–239.

- Kovalcsik, K. 1994. Beások a felvidéken. *Amaro Drom* (11): 24.
- N. Békefi, M. 2001. *A Magyarországi Teknővájó Cigányok*. (Romológiai Kutatóintézet Közleményei 4.) Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet.
- Okrucký, J. 1964. U majstrov sekery (o slovenských korytároch). *Umění a řemesla*: 191–196.
- Pană Dindelegan, G. (ed.). 2013. *The Grammar of Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenberg, M. 2017. Keletről nyugatra – Beás nyelvváltozatok Kelet-Szlovákiában. In: Gyói, R., Kocsis, Zs., Krizsai, F. (eds.). *Kérdések a Félúton műhelyéből, utak a megoldásokhoz. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának 11. Félúton konferenciáján elhangzott előadások tanulmánykötete*. Budapest: Kalota Művészeti Alapítvány, 99–114.
- Rosenberg, M. 2018a. Identificación y diferenciación lingüísticas de los gitanos boyash de Hungría. *VERBUM Analecta Neolatina*. (1–2): 99–117.
- Rosenberg, M. 2018b. Bánáti eredetű hibrid létigék a beás nyelvváltozatokban. In: Dombi, J., Farkas, J., Gúti, E. (eds.). *Asszimetrikus kommunikáció – asszimetrikus viszonyok. A XXVI. MANYE Kongresszus konferenciakötete*. Pécs: Szak Kiadó, 1087–1105.
- Rosenberg, M. 2020a. A közép- és kelet-magyarországi beások nyelvváltozatának néhány jellemzője. In: Magyarai, S., Bartha, K. (eds.). *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák*. Oradea: Partium, 83–92.
- Rosenberg, M. 2020b. A beás létige dialektális alakjai. In: Scheibl, Gy. (ed.). *LingDok 19. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, 91–107.
- Rosenberg, M. 2021a. The Language of Boyash Communities in Central and Eastern Hungary. In: Sorescu-Marinković, A., Kahl, Th., Sikimić, B. (eds.). *Boyash Studies: Researching „Our People”*. Berlin: Frank & Timme Verlag, 229–260.
- Rosenberg, M. 2021b. La investigación y estandarización de los topónimos boyash en Hungría. *VERBUM Analecta Neolatina* (2): 277–298.
- Sikimić, B., Ašić, T. (eds.) 2008. *The Romance Balkans*. Beograd: Balkanološki Institut (Institute for Balkan Studies).
- Sorescu Marinković, A. 2008a. To Be or Not to Be Romanian: Field Emotions among the Romanian Speaking Communities in Serbia. In: Marushiakova, E. (ed.). *Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 55–66.
- Sorescu Marinković, A. 2008b. The Bayash in Croatia: Romanian vernaculars in Baranja and Medjimurje. In: Sikimić, B., Ašić, T. (eds.). *The Romance Balkans*. Beograd: Balkanološki Institut (Institute for Balkan Studies), 173–225.

- Stano, P. 1965. Korytárska výroba rumunsky hovoriacich Cigánov na východnom Slovensku. *Slovenský národopis* (4): 549–569.
- Tamás, L. 1966. *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.